

IRENA BREŽNÁ

POSTREHY EMIGRANTKY

ESEJE
PROZY
REPORTAŽE

ASPERT 2

ASPEKT
knižná edícia

Irena Brežná sa narodila v roku 1950 v Bratislave, detstvo a mladosť prežila v Trenčíne a Bratislave. Po okupácii Československa vojskami Varšavskej zmluvy v auguste 1968 emigrovala s rodičmi do Švajčiarska, kde odvtedy žije v Bazileji. Vyštudovala slavistiku, filozofiu a psychológiu. Pôsobila ako psychologička, novinárka, učiteľka ruštiny, tlmočnica, ľudskoprávna aktivistka, vojnová reportérka, v súčasnosti sa venuje najmä literárnej tvorbe. Realizovala a podporovala rôzne humanitné a ženské projekty v Guinei, Rusku, Čečensku a na Slovensku. S ASPEKTOM spolupracuje od jeho vzniku na začiatku 90. rokov. Pravidelne prispievala do švajčiarskych a nemeckých médií, o. i. do *Neue Zürcher Zeitung*, *Freitag*, *Berner Zeitung*, *Das Magazin*, *Die Weltwoche*, v posledných rokoch aj po slovensky do denníka *SME*. Píše prevažne po nemecky, za svoje publicistické a literárne texty dostala viacero ocenení – napr. za publicistiku prestížnu nemeckú

kú Cenu Theodora Wolffa (2002) a dvakrát cenu nemeckého feministického časopisu *EMMA*, za román *Die undankbare Fremde* (Galiani 2012) zasa Švajčiarsku literárnu cenu, slovenský preklad tohto románu *Nevďačná cudzin(k)a* (ASPEKT 2014) bol vo finálovej desiatke ceny Anasoft litera a získal Cenu Dominika Tatarku. V nemčine doteraz vydala desať kníh, viaceré boli preložené napr. do francúzštiny, švédčiny, taliančiny, ruštiny, macedónčiny, češtiny. V slovenskom preklade okrem početných časopiseckých a novinových publikácií knižne vyšli: próza *Psoriáza, moja láska* (Archa 1992), výber próz, esejí a publicistických článkov pod názvom *Tekutý fetiš* (ASPEKT 2005; ed. Jana Cviková), romány *Na slepačích krídlach* (ASPEKT 2007, 2010) a *Nevďačná cudzin(k)a* (ASPEKT 2014, 2016), súbor vojnových reportáží *Vlčice zo Sernovodska (Zápisky z rusko-čečenskej vojny)* (Absynt 2016). *Postrehy emigrantky: eseje, prózy, reportáže* sú šiestou knihou v slovenčine.

Irena Brežná
Postrehy emigrantky: eseje, prózy, reportáže

vyšlo roku 2017 v Knižnej edícii ASPEKT
www.aspekt.sk

publikáciu z verejných zdrojov fond
podporil Fond na podporu umenia na podporu umenia

zostavovateľka: Jana Cviková
redakcia: ASPEKT, Denisa Ghaniová, Nikoleta Račková
copyright © Irena Brežná a ASPEKT 2017
translation © Jana Cviková, Nikoleta Račková 2017
design © Layout JS. 2017
fotografia na obálke © Jan Geerk 2017
produkcia: SHIMItec, s. r. o., Bratislava · prvé vydanie
ISBN 978-80-8151-061-8 · EAN 9788081510618

IRENA BREŽNÁ
POSTREHY
EMIGRANTKY

ESEJE
PRÓZY
REPORTÁŽE

ASPEKT

obsah

- 9 .. sloboda pozrieť sa oblude do tváre
· Pražská jar v Bratislave
- 14 .. môj okupant
· august 1968
- 20 .. „za vašu i našu svobodu!“
· poďakovanie ôsmim spravodlivým
- 29 .. zrak sklopený na pol žrde
· okupácia Československa a príchod do Švajčiarska
- 37 .. emigrantská existencia
- 47 .. panoramatický záber
· strenutie s Friedrichom Dürrenmattom
- 54 .. knižnica pre Guineu
- 63 .. list synovi
- 78 .. postrehy emigrantky
· cesta do Nežnej revolúcie
- 94 .. podenka ako subjekt
- 118 .. je to temná krajina, ale človek v nej žiari
· svedomie sovietskeho impéria

- 139 .. krstný otec Ďalekého východu
- 162 .. Anna Politkovská – ruská kamikadze
- 166 .. @vlast'
· môj digitálny denník
- 170 .. keď „Fajčiar“ špicľuje „Doktora“
· spisy z tajných archívov
- 181 .. kariéra hochštaplera
· Jozef M. Rydlo – poslanec a „profesor“
- 195 .. hovoria o Európanoch, nie o ľuďoch
- 198 .. aj ja som Adam
- 201 .. plávam, teda som
- 206 .. smörgåsbord na súostroví
- 211 .. revolúcia v recyklačnom parku
- 214 .. moje srdce visí na topoli
- 233 .. edičná poznámka

sloboda pozrieť sa oblude do tváre

• Pražská jar v Bratislave

Československá jar 1968 priniesla osemnásťročnej študentke bratislavského gymnázia, ktorá deň čo deň trávila nudné hodiny pod dohľadom portrétu Antonína Novotného, obrovskú radosť: Tú prísnu tuctovú tvár s úzkymi perami a pedantne uviazanou kravatou strhli spolužiaci cez prestávku zo steny. V reve a dupote po obraze nášho prezidenta ležiacom na dlážke triedy som sa zrodila ako občianka. Predtým som tupo hltala povinný slovný odpad: Žijeme v najlepšom zo všetkých svetov a sme na priamej ceste k ešte dokonalejšej spoločnosti. Sovietsky zväz je náš vzor a najlepší priateľ.

Po zavŕšenom oslobodení proletárskych más už nesmeli vypuknúť povstanie, akákoľvek vlastná revolučná iniciatíva zname-

nala sabotáž. Denne som ako dvojité agentka prekračovala striktnú hranicu medzi vonkajším svetom a svetom u nás doma, kde ma mama učila svojim zásadám prežitia: Mysli si, čo chceš, ale nikdy to nehovor! Nič z toho, čo sa hovorí doma, nesmieš povedať v škole. Tieto mamine zákazy zo mňa nechtiac urobili píšucu osobu. Každý môj text je ešte aj dnes rebéliou proti príkazu mlčať a nekonať.

Prezident, ktorý tak žalostne skončil na dlážke našej triedy, ma obdaroval poznaním, že politika môže aj osemnásťročným prinášať nespútanú radosť. Doba na to dozrela. Ešte v zime by sme za taký čin museli počítať s vylúčením zo školy a pár rokov predtým so zavretím na psychiatriu alebo do polepšovne. Politická jar, ktorú charakterizuje táto epizóda, neprišla zdola. Hore v komunistickom vedení sa presadzovali reformy, ktoré sa ľudia potom snažili realizovať po svojom. V jarnom vetre, čo vial Podunajskou nížinou, riaditeľ školy prikázal, aby sme upratali črepiny a zahundral: „To je trestné, súdruh Novotný je ešte stále prezidentom.“ Ale jeho pritlmený hlas len potvrdil, čo sme už vedeli – rigidnému systému pomaly dochádzal dych.

Cestou domov sme po múroch čarbali vulgárno-naivné nápisy ako „Prezident je sviňa“ a rozpustilo sme sa smiali. Naše šťastie bolo dokonalé, bol to začiatok polis, pomenovávali sme nepravosť a hlúposť tak, ako sme to cíti-

li – emocionálne, neskúsení v politickom výbere slov. Novotného zločinecká priemernosť, ktorou boli poznačené tváre všetkých funkcionárov ústredného výboru, akoby zišli z výrobného pásu, stelesňovala represívne klamstvo a ubíjajúcu nudu, ktoré vnucovali mojej generácii. Strhnúť Novotného tvár zo steny pre nás znamenalo zvrhnúť autoritu otcov, ktorí by nám najradšej zakázali Beatles, dlhé vlasy a minisukne, a tým kontakt so svetom.

Keby bol prezident, ktorý visel v každej triede a kancelárii, atraktívny a mladý ako Che Guevara na tom slávnom plagáte, čo som neskôr vídávala na stenách bytových komunit západných ľavičiarov, československá história by aspoň zvonka vyzerala inak. Lenže krása bradatého revolucionára vo fešáckom baretete sa hodila k západnej ilúzii o socializme a nie do našej škaredej reality. Naši hladko vyholení budovatelia sveta hovorili monotónne, ich prejavy na zjazdoch komunistickej strany o lepšej budúcnosti, čo pre nás pripravovali, sa v straníckom orgáne *Pravda* a odborárskom orgáne *Práca* uverejňovali v plnom znení. Akoby som vtedy bola mohla túžiť po tom, že sa stanem novinárkou? Tomuto povolaniu som prišla na chuť v mesiacoch, ktoré boli krátke ako sen, a predsa ma natrvalo zmenili.

Novotného inventárovú tvár nahradila mäkká tvár nového predsedu strany Alexandra Dubčeka, ktorá síce nebola ničím výnimoč-

ná, ale pôsobila ľudsky. Táto tvár ostala živá, priniesla novú definíciu vytúženého spoločenského poriadku – „socializmus s ľudskou tvárou“. Nedalo sa prepočuť, čo toto nové smerovanie v sebe skrývalo: Predchádzajúci socializmus mal obludnú tvár. Voči sľubom novej utópie sme boli nedôverčiví alebo aspoň opatrní, veď utópie boli zneužitú strašným spôsobom a zasa by mohli priniesť sklamanie.

Smieť sa teraz pozrieť oblude priamo do tváre bolo konkrétne a revolučné. Zatiaľ čo západní ľavičari vnímali Pražskú jar smerom do budúcnosti ako „tretiu cestu“, ako prísľub spravodlivej spoločnosti, pre mňa bol politický odmäk nasmerovaný do minulosti a do súčasnosti ako odhalenie komunistických zločinov, a práve v tom spočívala jeho ľudskosť. Z *Pravdy* a *Práce* sa stali noviny. Začala som ich čítať a dozvedala som sa o politických procesoch a pracovných táboroch z päťdesiatych rokov, ako aj o absurdných a zatušovaných prechmatoch plánovaného hospodárstva. Malo to ďaleko k slobode tlače, ale zmiernenie cenzúry spravilo z novín priam vzrušujúcu lektúru.

Jar 1968 priniesla svetlo, no nie preto, že sľubovala svetlú budúcnosť, ale preto, že temnotu pomenovala ako temnú. V povojnovom Československu, ktoré sa stalo socialistickým, boli ponižujúce a neznesiteľné najmä lži – zlo-

činy sa vychvaľovali ako dobrodzenie pre ľudstvo, história a súčasnosť sa falšovali a to, čo nám rodičia – pokiaľ sa vôbec odvážili – rozprávali z vlastných skúseností, bolo iné ako to, čo do nás hustili v škole. V roku 1961, keď som mala jedenásť rokov, sa moja mama vrátila z väzenia. No nepovedala, kde bola. A ja som zvnútornila, čo sa patrí, a nepýtala som sa.

Moje chápanie politickej slobody sa odvodzuje z československého odmäku a zostáva spojené s požiadavkou odhalenia zločinov štátu. Táto sloboda znamená, že nahliadneme do temnice. Až na jar 1968 začala moja mama rozprávať, ako si väzenkyne žehlili väzenské šaty – na noc si ich kládli pod matrac. A uvoľnene sa zasmiala, veď práve dostala správu o rehabilitácii. Súkromné je tesne prepojené s politickým, to bola lekcija zo života v ČSSR. Ale to, že my, obyčajní občania a občianky, máme právo túto spleť rozmotať, som sa dozvedela až v tú nevídanú jar.

Zúfalstvo z toho, že vojská Varšavskej zmluvy 21. augusta 1968 na príkaz Moskvy rozdrvili krehkú slobodu na ďalšie dve desaťročia a ja som odišla do exilu, už dávno zmiernilo vedomie, že „veľký brat“ musel po Nežnej revolúcii s hanbou odtiahnuť. Odkaz československej jari ostáva: Keď jasne pomenujeme minulosť a súčasnosť, budúcnosť bude mať úprimnú tvár.

2008

môj okupant

• august 1968

Dňa 21. augusta 1968 o tretej hodine v noci sa sovietska tanková divízia pod velením generála Bondarenka vydala na cestu od maďarskej hranice do Bratislavy. Vojakom povedali, že bránia socializmus proti československej kontrarevolúcii a západonemeckej okupačnej armáde. Medzi vojakmi bol aj Muhammad Salich. V rámci rozsiahlych manévrov vojsk Varšavskej zmluvy bol v Maďarsku už dva a pol mesiaca. Mal osemnásť rokov a po prvý raz na dlhšie opustil rodné uzbecké mesto. Predchádzajúceho dňa vymenili staré kalašnikovy za najnovší model a každý vojak dostal stodvadsať nábojov, dva granáty a novú uniformu s helmou. Zvý-

šili im prídelať stravy, dostali dokonca klobásu, smotanu a čokoládu – pre sovietskych vojakov to boli naozajstné hody. No a potom už sedel Salich na tanku, predchnutý dobrodružnosťou okamihu, a pripadal si dôležitý a chrabrý.

Zatiaľ čo sa jeho jednotka blížila po moste k slovenskej metropole, neohrozene čakal, že kontrarevolucionári vyhodia konvoj do vzduchu a predstavoval si, ako sa zachráni skokom do Dunaja. Lenže noc bola tichá. Keď vnikli do tmavých ulíc, túžil po tom, aby mohol bojovať proti podlým kontrášom. Z okien sa však vykláňali len rozospatí ľudia, ktorí sa ich v slovanskom jazyku pýtali, kto, preboha, sú. „Červená armáda,“ odpovedali hrdo, ale ľudia vytrhnutí zo spánku im to nechceli veriť. Bratislava sa pre Muhammada Salicha stala mestom s nechápavými tvármi.

Všetko tu preňho bolo ako z rozprávky: Bol uchvátený tým, že je v európskom meste so skutočným stredovekým hradom – pod ním v teplej letnej noci ležala lúka s vysokou trávou. Už vtedy bol básnikom. Prvú bolesť a prvé zahanbenie, po ktorých nasledovali ďalšie, pocítil vtedy, keď vojaci trávu podupali, poopľúvali a utáborili sa na nej. Ešte nevedel, že je okupantom a nie osloboditeľom, no po znesvätení pokoja lúky to začal šípiť. Nasledujúceho dňa videl po prvý raz mladé ženy v minisukniach a na ich dlhé nohy už

nikdy nemal zabudnúť. Tieto nádherné bytosti mu nosili letáky a pokúšali sa ho bez akejkoľvek zloby, no neúnavne presviedčať o tom, že sa dopúšťa neprávosti.

O desaťročia neskôr mi rozprával Muhammad Salich, ktorý sa medzičasom stal básnikom a najznámejším uzbeckým opozičným politikom, aký silný dojem naňho urobil tento dôstojný a vytrvalý odboj. Keď som sa s ním stretla vo Frankfurte, hneď ako prvé poprosil obyvateľky a obyvateľov Československa i mňa priateľským tónom o odpustenie. Mohla som ho vtedy v šesťdesiatom ôsmom stretnúť pod hradom. Tiež som mala osemnásť a práve som v Bratislave zmaturovala. Krátko pred okupáciou som cestovala do študentského tábora pri Bordeaux. Vo vlaku sa mi prihovorili dvaja francúzski robotníci: „Attention, les Russes!“ Svoje varovanie za mnou volali, aj keď som vystúpila. Bezstarostne som sa smiala, užívala som si novú slobodu cestovania a optimisticky som verila, že bozk, ktorý vtisol sovietsky šéf štátu a komunistickej strany Leonid Brežnev na ústa svojmu kolegovi Alexandrovi Dubčekovi, je záväzný. Brežnev odobril československý reformný kurz v Čiernej nad Tisou koncom júla 1968 a spečatil to bratským bozkom. Ako to, že prostí ľudia vo Francúzsku vedeli o vlhkých bozkoch z Kremľa viac než my?

V Bratislave Muhammad Salich pochopil, že nie je Rusom a Uzbekistan so svojimi bavlíkovými plantážami je typickou sovietskou kolóniou. Okupantom zmietali protirečivé pocity, trhal zo stromu sladké slivky a rád by tu bol zostal dlhšie, no otriaslo ním, keď videl, ako jeho nadriadený počas protestnej demonštrácie v Bratislave zastrelil mladé dievča. Neustále ho prenasledovala spomienka, ako ľudia kládli na to miesto kvety. Poslednou kvapkou pre jeho rozhodnutie definitívne skoncovať so Sovietskym zväzom bol útok na rozhlasové štúdio. Jeho výzvedná hliadka vnikla s odistenými zbraňami do opustených chodieb, kde sa osamotená zamestnankyňa s rukami nad hlavou okamžite vzdala. Vtedy sa rozosmial, uvedomil si, aký je smiešny. A keď si jeden vojak sadol na vrch klavíra a nohami dupal po klaviatúre, ako by sa pre Muhammada Salicha veľká ruská kultúra, ktorú tak obdivoval, týmto podlým skutkom sama degradovala. Onedlho opustil Československo ako uzbecký nacionalista. Muhammad Salich dnes už nie je nacionalistom, nepokojne putuje svetom prenasledovaný ako nepriateľ číslo jeden prezidenta Uzbekistanu Islama Karimova.

Ponáhľala som sa z Francúzska domov, aby som sa postavila proti tankom, no dostala som sa iba do Viedne. Čakala ma tam mama pripravená ísť na Západ, jedno kam,

a zvyšok rodiny mal potom prísť za nami. Bola to najhoršia cesta môjho života, odviekla ma od mojej histórie a materinskej reči. Mala som začať od nuly na neznámom mieste. Jedného daždivého septembrového dňa sme prišli do pohraničného švajčiarskeho mestečka Buchs. Nad bránou do utečeneckého tábora stál farebný nápis: „Buďte vítaní, hrdinovia!“ Necítili sme sa ako hrdinovia, a tak sme naverímboha pokračovali v ceste.

Nemali sme pri sebe mapu a o Švajčiarsku sme vedeli len toľko, že je neutrálne. To slovo bolo sympatické, patrilo k vysnívanej koncepcii československej tretej cesty. Navečer sme prišli do Bazileja a mama unavene povedala: „Už neemigrujeme ani o meter ďalej.“ Odvtedy tu žijem.

Vo svojej prvej knihe napísanej po nemecky som šok zo zákerného násilného aktu z roku 1968 opísala takto: „Začala som chápať. Bolo to ako údery na prázdnu plechovku, vysoký, tupý tón. Moje telo bolo prázdne a vtesnané do mrazivého korzetu. Francúzsky rozhlas nepretržite hlásil o ‚L’Occupation de la Tchécoslovaquie‘. V istom momente ma prepadol neúprosný záchvat plaču. Schránka odpadla. Ostala len drobučká bytosť stiahnutá z kože. A keď som si uvedomila tento historický okamih, pocítila som slabučké šteklenie. Moja vlasť ma priťahovala ako bezodná priepasť, rada by som sa do nej

naslepo vrhla. Tušila som, že dôvodom zúfalstva neboli tanky, ktoré sa vynorili pred mojimi neveriacimi očami. Nebezpečná a ochromujúca bola istota, že na tejto zemi prevalcovanej tankami bude život zasa plytký a plný vzájomnej nedôvery a strachu.“

2008

